

ETENEN SEMINAARIMUISTIO 1/2016

Aika: Tiistai 16.8.2016, klo 9.00 – 16.00

Paikka: Heureka, Vantaa

Osallistujat: Jaana Hallamaa, (ETENEn puheenjohtaja), Jukka Sariola, Annika Rentola, Lauri Kuosmanen, Ulla Hautanen, Maija Uramo, Päivi Topo, Jaana Hemminki, Anna-Maija Pietilä, Tuula Haatainen, Sampo Muurinen, Päivi Sinko, pääsihteeri Ritva Halila, osastosihteeri Taina Mutanen

Seminaarin alustajat: Tutkimusprofessori Mika Gissler, THL; Lakimies Merike Helander, lapsiasiavaltuutetun toimisto, FT Mika Niemelä, OYS ja THL, TtT Marjo Kurki, TY lastenpsykiatrian tutkimuskeskus

1 Seminaarin avaus

Puheenjohtaja Jaana Hallamaa toivotti kokousväen tervetulleeksi klo 9:00. Hän pohti alustuksessaan lapsi -käsitettä ja sen moninaisuutta. Sanalla lapsi on monia ja monenlaisia merkityksiä. Lapsuus ikäkäsitteenä sisältää eri peräkkäisiä ohimeneviä vaiheita: imeväinen, taaperoiikä, varhaisnuori. Lapsuutta voi käsitellä sosiaalisena, fyysisenä ja psyykkisenä elämän vaiheena. Ikäkäsitteeseen vaikuttaa lapsen asema yhteiskunnassa. Lapsella on ikäspesifiä psyykkisiä, fyysisiä ja sosiaalisia tarpeita, ja psyykkiset, fyysiset ja sosiaaliset kyvyt kasvavat yksilöllisesti iän myötä. Vastasyntyneenä lapsen tarpeet maksimissaan, ja lapsen kasvaessa kykyjen lisääntyessä hänen tarpeensa vähenevät. On tärkeää tunnistaa lapsen kyvyt ja tarpeet, jotta lasta ei yli- eikä myöskään alisuojella.

Lapsi on myös suhdekäsite: Lapseudessa avautuu uusia näkökulmia lapsuuteen, eivätkä ne häviä iän myötä. Jokainen on suhteessa omiin vanhempiinsa ja omiin lapsiinsa. Lapseus on ihmisyyden ydinkäsitteitä, pysyvä ominaisuus. Ihmiseksi kasvaminen edellyttää lapsuutta. Suhde voi olla geneettinen, biologinen, psyykinen tai sosiaalinen ja voi suuntautua eri ihmisiin. Suhdekäsitteessä on tunnistettava lapsen tunnistaminen: yhteiskunnassamme lapsen henkilötunnus ilmaisee lapsen henkilön tunnistamista. Äitiyteen esim. liittyy lapsen tunnistaminen. Avoliitossa lapsi tunnustetaan, avioliitossa lapsi tunnustautuu automaattisesti. Tunnustamiseen liittyy oikeus hoivaan ja huolenpitoon sekä sosiaaliseen asemaan ja suojeluun. Ideaalisti lapsuus ja lapseus toteutuvat samassa tilassa, mutta aina oma koti ja perhe ei ole lapselle paras kasvuympäristö. Suhde vanhempiin voi olla myös ongelmallinen. Lastensuojelu on yhteiskunnan instituutio selvittämään, tukeeko lapsen kasvuympäristö hänen kasvuaan ja kehitystään riittävästi. Lapseus säilyy koko elämän, vielä silloin kun vanhemmat vanhenevat ja huoltosuhde vaihtuu. Viime aikoina on keskusteltu kuolleena syntyneiden lasten vanhemmista - heille muodostuu mielikuvasuhde lapsesta, vaikka ikäsuhdetta ei synnykään.

2 Lasten suojelu - mitä tilastot kertovat ja mitä ne eivät kerro?

Tutkimusprofessori Mika Gissler Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta valotti tilastojen sekä rekistereiden merkitystä tietojen tuottajana. THL on sosiaali- ja terveysalan tilastoviranomainen. Terveysalalla on varsin paljon erilaisia rekistereitä ja tietoa terveydenhuollosta kertyy valtavasti näihin rekistereihin. Sosiaalialalla sen sijaan on varsin vähän tarkkaa yksityiskohtaista ja henkilöön sidottua tietoa. THL kerää tilastotietoa lasten, nuorten ja perheiden sosiaa-

lipalveluista kuten kasvatus- ja perheneuvolatoiminnasta, lapsen elatuksesta ja huollosta, päivähoidosta, lastensuojelusta ja niiden käsittelyajoista, rikos- ja riita-asioiden sovittelusta, turvakotipalvelusta ja laitoshoidosta.

Laitoshoidossa olevista lapsista kerätään tietoja lastensuojelurekisteriin. Rekisterimuodossa olevan tiedon käyttö on joustavampaa ja tarkempaa, ja tietoja voidaan yhdistää muihin rekistereihin, mm. väestörekisteriin. Lastensuojelun 2014 tilastotietojen perusteella vuoden aikana kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna 17 958 lasta ja nuorta. Vuoden 2014 aikana oli huostassa 10 675 lasta, joista kiireellisesti sijoitettuja 3 773 lasta. Puolet sijoitetuista lapsista asui ammatillisessa tai perhehoidossa. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli 90 269 lasta ja nuorta, n. 7 % 0-20-vuotiaista. Vuoden 2015 ennakkotiedot näyttävät n. 3 % laskua huostassa olleiden lasten määrään sekä 16 % laskua avohuollon asiakasmäärin. Tiedot ovat ennakkotietoja, eivätkä kaikkien kuntien tiedot ole vielä käytettävissä.

Lastensuojelurekisteriin tallennetaan lapsesta ainoastaan henkilötunnus ja sukunimen neljä ensimmäistä kirjainta, kotikunta, sukupuoli sekä lapsen huoltaja, päätöksen perusteet, sijoituspaikat, sijoitusmuodot, sijoituksen alkamis- ja päättymispäivämäärät. Rekisterissä ei ole tietoa lastensuojelun tarpeen syistä tai perusteista. Tulevaisuuden kysymys onkin, miten lastensuojelun päätökset kirjataan sosiaalihuollon valtakunnalliseen asiakirjajärjestelmään Kansaan.

Vuonna 1987 Suomessa syntyneistä lapsista on tehty syntymäkohorttitutkimus, jossa edelleen kerätään rekisteripohjaista tietoa mm. Kelan, THLn, OPHn, Tilastokeskuksen, Väestörekisterikeskuksen, Puolustusvoimien ja Oikeusrekisterikeskuksen rekistereistä. Näin on saatu kattavaa tietoa tuona vuonna syntyneiden henkilöiden sairauksista, sosiaalisesta taustasta, muutoista, vanhempien parisuhteista, eläkkeistä, varusmiespalveluksesta, rikoksista, kuolemista. Tietoja on päivitetty vuoden 2012 loppuun. Suunnitelmassa on kerätä vastaava rekisteri v. 1997 syntyneistä, jolloin näitä ikäluokkia on mahdollisuus verrata keskenään, ja voidaan ehkä tarkemmin tehdä päätelmiä mm. 90-luvun laman vaikutuksista tuon ajan lapsiin.

Tilastoista ja rekistereistä nousee esiin joitain mielenkiintoisia havaintoja: Lapsuudessa on kaksi kriittistä ikäkautta, joissa lapsen riski kodinulkopuoliseen sijoitukseen selvästi nousee: poikien riski sijoitukseen ja huostaanottoon nousee selvästi 5-7-vuotiaina ja tyttöjen 15-17-vuotiaina. Kohorttitutkimus paljastaa myös, että sijoitettujen ja huostaan otettujen lasten syrjäytymisriski on edelleen korkea aikuisena, koulutustaso alhainen, mielenterveysongelmat yleisiä, teiniraskaudet yleisempiä kuin muussa väestössä, ja riski köyhyteen, joka ilmenee mm. toimeentulotuen saamisessa, suurempi kuin muussa väestössä. Myös riski tehdä rikoksia on muuta väestöä korkeampi.

Mika Gissler painotti, että rekisterit eivät ole hyvinvointi- vaan pahoinvointirekistereitä, koska niihin kerätään tietoa elämän varjopuolen tapahtumista ja ongelmista. Näiden kautta toki saadaan tietoa myös lasten ja nuorten hyvinvoinnista.

Johtopäätöksinä hän totesi, että sosiaali- ja terveydenhuollon tilastointi on varsin kattavaa, rekisteröinti sen sijaan ei ole. Lisätietoa tarvittaisiin erityisesti huostaanoton perusteista. Rekistereiden yhdistäminen ja digitalisointi auttaa tiedon analysoinnissa, ja tietojen yhdistäminen eri lähteistä parantaa tilastojen, rekisterien ja tutkimusaineistojen laatua. Pitkittäistutkimuksissa ei aina voi kuitenkaan erottaa syitä ja seurauksia. Suomalaiset pitävät tietoturvan tasoa korkeana ja väestön luottamus viranomaisten rekistereihin on Suomessa hyvä. Gissler totesi vielä lopuksi, että tietosuojan ei pidä estää väestöryhmien terveyden ja hyvinvoinnin tutkimusta, mutta raportointi ei saa syrjiä tutkimuskohdetta tai heikentää heidän asemaansa.

3 Lastensuojelu tutkijan näkökulmasta Suomessa v. 2016

ETENEn varajäsen Päivi Sinko totesi alustuksensa aluksi, että lastensuojelun tutkimuksessa on varsin suuria aukkoja. Lastensuojelu on edelleen alituttu alue sekä maassamme että myös muualla. Vaikuttavuustutkimus eri lastensuojelun auttamisen keinoista puuttuu lähes kokonaan. Esimerkiksi hän mainitsee perhetyön, jota alettiin säännönmukaisesti kohdentaa kaikille perheille miettimättä, ketkä tästä menetelmästä voisivat hyötyä. Tutkimustiedon puute tuo lastensuojelun toimintaan epämääräisyyttä ja sattumanvaraisuutta.

Sinko totesi, että tutkimuskohteena lastensuojelu periaatteessa läpäisee koko inhimillisen ja yhteiskunnallisen toiminnan ja on siten vaikeasti rajattavissa, erityisesti lastensuojelutyön teoreettinen ja käsitteellinen tutkimus on valtavan alituttua. Vaikuttavuustutkimusta, osapuolten kokemusten, käytäntöjen ja organisaation, lastensuojeluprosessin ja erilaisten ammattien välisen yhteistyön tutkimusta tulisi lisätä. Tutkijan näkökulmasta tutkimuksen kuva on ”usvainen” ja kokonaiskuva puuttuu.

Elina Pekkarinen Nuorisotutkimusseurasta on selvittänyt Lastensuojelun tieto ja tutkimus -hankkeen (v. 2011) tutkimusraportissaan lastensuojelun asiantuntijoiden näkemystä lastensuojelututkimuksen nykytilasta ja tarpeista fokusryhmähaastattelun avulla. Raportin pyrkimyksenä oli kartoittaa ja määrittää lastensuojelua koskevia keskeisiä teemoja ja välittää ne julkiseen keskusteluun.

Toimiva lastensuojelu -työryhmä julkaisi loppuraporttinsa vuonna 2013. Ryhmältä tuli kaikkiaan 54 kehittämisehdotusta. Keskeisiksi kehittämiskohteiksi tässä lueteltiin yhteistyö, työkäytännöt ja menetelmät, työntekijät ja osaaminen, haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja perheet, kansalliset kehittämissihtävät sekä lapsi- ja nuorisopoliittinen ohjelmatyö. Erityisesti huomioitavana asiakasryhminä nostettiin mm. eroperheiden lapset, huostaanotetut ja kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset sekä maahanmuuttajataustaiset lapset. Pitkän aikavälin tavoitteeksi asetettiin lasten, nuorten ja perheiden palveluiden kokoaminen järjestelmäksi, jolla on yhteinen tietopohja ja viitekehys. Toimivan lastensuojelun selvitystarvetta vauhditti toukokuussa 2012 tapahtunut 8-vuotiaan Eerikan surma pitkäaikaisen kaltoinkohtelun seurauksena. Työryhmä totesi, että lastensuojelu on sosiaalityön erikoistumisalue johon tarvitaan moniammatillista erikoistumiskoulutusta. Loppuraportti löytyy osoitteesta: <https://www.julkari.fi/handle/10024/126183>

THL toteutti myös lastensuojelun kehittämis- ja tutkimushankkeen (LaskeTut) v. 2013-2015. Tutkimuksessa kerättiin tietoa huostaanoton syistä, taustoista ja palveluista sekä asiakkaaksi päättymisen prosessista. Hankkeen tavoitteena oli kaltoinkohtelun riskissä olevien ja kaltoinkohdeltujen lasten tunnistaminen ja suojelun ja avun saaminen mahdollisimman varhain. Tavoitteisiin pyritään ammattilaisten vastuuta ja yhteistyötä selkiyttämällä, lastensuojelun vaikutuksia ja vaikuttavuutta, seuranta koskevaa tietopohjaa sekä lastensuojelututkimusta vahvistamalla. Hanke löytyy osoitteesta <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/lastensuojelun-kehittamis-ja-tutkimushanke>

1.4.2015 voimaan tulleessa uusitussa sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) Keskeisin muutos uudessa sosiaalihuoltolaissa on painopisteen siirtyminen lastensuojelun puolelta perhepalveluihin. Tarkoitus olisi, että perhe saisi avohuollon tuen kotikuntansa perhepalveluista ilman kirjautumista lastensuojelun asiakkaaksi. Laissa painotetaan hyvinvoinnin edistämistä ja varhais-tukea korjaavien toimien sijasta. Lastensuojelun asiakkuus alkaa vasta tarveharkinnan jälkeen jos lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluita ja tukitoimia. Tavoitteena on saada lastensuojelun asiakkuuksien määrän lasku kolmannekseen nykyisestä.

Kuusikko-kunnat (Helsinki, Espoo, Tampere, Vantaa, Oulu ja Turku) ovat keränneet tietoa lastensuojelusta vuodesta 2003. Näiden viimeisessä raportissa todetaan, että lakimuutos on toiminut ainakin isoimmissa kunnissa haluttuun suuntaan eli avohuollon palveluihin, ja lastensuojelun asiakasmäärät ovat laskeneet jo noin viidenneksen. Sijoitusten lukumäärään ei lakiuudistuksella ole ollut vaikutusta. Kuusikko-kuntien raportissa todetaan, että viranomaiset tekevät neljä viidestä lastensuojeluilmoituksesta. Lastensuojeluilmoitusten määrä on laskenut Oulussa 13,6 %, mutta Espoossa niiden määrä on kasvanut kolmanneksen. Kuusikko-kunnissa avohuollon asiakkaiden osuus on ollut keskimäärin 6,4 %. Alueelliset erot ovat kuitenkin tämänkin raportin mukaan suuria.

Kuusikkokuntien raporteissa todetaan, että lastensuojelussa on tulevaisuudessa näkyvissä suuria haasteita liittyen yhteiskunnassa tapahtuneisiin muutoksiin, kuten lisääntyneeseen pakolaisvirtaan. Suurin osa lastensuojelun kustannuksista syntyy sijoituksista. Eniten sijoitettuna on 13-15-vuotiaat lapset. Laitoshoidon on kalleinta kaikissa kuusikko-kunnissa. Perhehoidon osuus on kasvanut. Lapsen sijoittaminen läheisverkkoon selvitetään aina ensin.

THL:n Huosta-hankkeen raportissa v. 2015 todetaan, että tutkittujen lasten avohuoltopalvelujen käyttö on ollut runsasta ja toisaalta riittämätöntä. Palvelut kasaantuivat, 40 % lapsista oli saanut vähintään seitsemää eri palvelua. Samalla osa lapsista oli jäänyt vaille tarvitsemaansa apua. 70 % aineiston lapsista tai nuorista ei ollut saanut jotain tarvitsemaansa palvelua, koska tarvittavaa palvelua ei ollut lainkaan tai riittävästi tarjolla. Erityisesti päihde- ja mielenterveyspalvelut aikuis-, nuoriso ja lastenpsykiatrian erikoisaloilla eivät olleet riittäviä tarpeeseen nähden ja työnjako toimijoiden välillä epäselvä.

Huostaanoton syinä luettiin tässä hankkeessa mielenterveysongelmat, alkoholi, yhteiskunnallinen huono-osaisuus ja sen kasautuminen. Lasten ja lapsiperheiden lisääntynyt köyhyys nähtiin huolestuttavaksi. Kodin ulkopuolelle sijoittamista harkittiin vain vakavissa ja usein pitkään jatkuneesta hoidon, palvelujen ja tuen tarpeesta. Taustalla usein vakavien ristiriitojen ilmapiiri, perheen sisäiset, uusperheiden väliset ja lasten ja vanhempien väliset ristiriidat tai väkivaltaisuutta.

Sosiaalityöntekijän arvion mukaan kolmannes lapsista osallistui asiansa pohtimiseen ja ratkaisujen etsimiseen, ja noin kolmanneksella lapsista oli hyvä luottamus oikeudenmukaiseen käsittelyyn. Heidän mukaansa heillä ei ollut riittävästi aikaa lapsen kohtaamiseen. Sosiaalityöntekijöiden työkuorma on raportin mukaan kohtuuton. Kriisitilanteet, työntekijöiden vaihtuvuus sekä organisaatiouudistukset lisäsivät työtaakkaa. Vastuusosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus nähtiin vakavana ongelmana.

Tämän hankkeen mukaan sosiaalityö tarvitsee suunnanmuutosta, asiakasmitoitus tulisi kohdustallistaa. Työ on yhä monitahoisempaa, ja yksi työntekijä voi hoitaa laadukkaasti enintään 15 lasta vuosittain. Muutostyöhön ja lasten sijoitustilanteiden arviointiin tulee saada pätevää ja pysyvää henkilökuntaa. On nähtävissä, että paine monialaiseen yhteistyöhön, vahvoihin työtiimeihin, moniammatillisiin tukirakenteisiin ja lastensuojelutyön johtamiseen kasvaa.

Aila Puustinen-Korhonen toteaa myös selvityksessään v. 2013, että lastensuojelun palvelut eivät kehity vain lastensuojelun palveluja kehittämällä. Työmuotoja ja yhteistyötä olisi kehitettävä koko palvelujärjestelmässä, jotta asiakkaiden palvelutarpeisiin voitaisiin vastata oikeilla palveluilla oikeaan aikaan. Tässä selvityksessä todettiin, että vanhempien ongelmakäyttäytyminen oli usein taustalla lapsen häiriökäyttäytymisessä (pääteet, mielenterveysongelmat, väkivalta). Vanhempien kasvatustyyllillä oli myös merkitystä.

Lastensuojelulla on varsin synkkä historia. Ensimmäisen lastensuojelulain (1937-1983) ajasta tehdyssä selvityksessä on tullut esiin paljon epäkohtia, lasten kaltoinkohtelua ja ruumiillista ja seksuaalista väkivaltaa. (Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937-1983, STM:n raportteja ja muistioita 2016:22, https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74821/Rap_2016_22.pdf?sequence=1)

Sinko totesi, että lastensuojelun haasteena on suuri kunnallinen itsehallinto. Sosiaalihuoltolain uudistuksessa ei haluttu kajoa kuntien itsemääräämisoikeuteen. Valtion ohjaus voisi kuitenkin yhtenäistää käytäntöjä. Selvitysten mukaan lastensuojelussa on kiinnitettävä huomiota lapselle kertomiseen ja lapsen kuuntelemiseen häntä koskevissa asioissa. Sijoituspaikkoja tulee valvoa ja kaltoinkohteluun puuttumisen välineitä kehittää. Lasta on tuettava siirtymisessä aikuisuuteen. Läheisverkkoja pitäisi pystyä paremmin hyödyntämään.

4 Tuleeko lapsi kuulluksi ja huomioiduksi lastensuojelussa - Lakimies Merike Helander, Lapsiasiavaltuutetun toimisto

Lapsiasiavaltuutetun tehtäviin kuuluu lapsen aseman ja oikeuksien toteutumisen seuranta Suomessa. Lapsen oikeudet on kirjattu kansainvälisiin sopimuksiin ja Suomen lainsäädäntöön. Jo Suomen perustuslakiin on kirjattu lapsen oikeus tulla kuulluksi omassa asiassa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Lastensuojelulakiin on paitsi kirjattu lapsen edun ensisijaisuus myös lapsen oikeus osallisuuteen. Lastensuojelulakiin on kirjattu velvoite lapsen mielipiteen selvittämiseen ja kuulemiseen (20 §) hienovaraisesti ja aiheuttamatta haittaa lapsen ja läheisten väliselle suhteelle. Laki antaa kuitenkin mahdollisuuden poiketa kuulemisesta, ”jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai olisi muutoin ilmeisen tarpeetonta”. Tämä lause on jossain määrin kyseenalainen ja ongelmallinen, sillä se on usein aikuisen käsitys kuulluksi tulemisen tarpeesta. Lapsen kuuleminen pitää kirjata lastensuojelun asiakirjoihin. Hallintolakiin on kirjattu 12-vuotiaan oikeus tulla kuulluksi itseään koskevassa asiassa.

Helander totesi, että osallisuus on oikeus ilmaista oma mielipiteensä, tulla kuulluksi ja otetuksi vakavasti sekä oikeus osallistua päätöksentekoon itseä koskevissa asioissa. Lapsen osallisuus toteutuu lastensuojelussa, kun lasta kuunnellaan, kuullaan ja huomioidaan hänen elämänsä koskevissa asioissa.

Velvoite mielipiteen selvittämiseen koskee koko sitä aikaa, kun lapsi on lastensuojelun toimenpiteiden kohteena. Tämä ei tarkoita sitä, että lapsella olisi valta päättää. Vastuu päätöksenteosta lastensuojelussa on aikuisella. Mitä tärkeämmästä asiasta lapsen elämässä on kyse, sitä enemmän painoarvoa pitäisi antaa lapsen mielipiteelle punnittaessa eri vaihtoehtoja. Lapselle on myös perusteltava miksi päätös on sellainen kuin se on, ja miksi ja miltä osin hänen toiveitaan ja mielipidettään ei ole voitu noudattaa. Lapselle on myös annettava riittävästi tietoa mielipiteen muodostamiseksi. Lapsella on oikeus myös kieltäytyä mielipiteen ilmaisemisesta.

Lapsen muodollinen kuuleminen toteutuu pääsääntöisesti hyvin hallinto-oikeuksissa, mutta käytännön lastensuojelussa vaihdellen. Hallinto-oikeuksissa 12 vuotta täyttäneitä kuullaan yleensä aina kun nuori sitä haluaa, alle 12-vuotiaita kuullaan harvoin. Hallinto-oikeudet nojautuvat päätöksissään sosiaalitoimessa selvitettyyn mielipiteeseen usein sosiaalitoimen kirjauksen perusteella. Sosiaalitoimessa lapsen kuuleminen toteutuu vaihtelevasti. Kyse on lastensuojelun riittämättömistä resursseista ja myös osaamista. Lapsen mielipidettä ei välttämättä aina kirjata tai kirjaus on suppea, ja lapsen mielipide jää usein näkymättömäksi päätöksente-

ossa. Alle kouluikäisen mielipide jää usein selvittämättä. Lapsen mielipide päätöksiin välittyy aikuisten kertomuksen kautta.

5 Lapset puheeksi: Lapsen suotuisasta kehityksestä huolehtiminen viranomaistyön lähtökohtana kuntapalveluissa

Lapset puheeksi- menetelmä kehitettiin THL:ssä, nykyisin ohjelmasta on vastuussa Suomen mielenterveysseura. FT Mika Niemelä on ollut ohjelmassa mukana vuodesta 2001 lähtien. Hän totesi, että usein aikuisilla herää huoli lapsesta, kun hän alkaa käyttäytyä ongelmallisesti. Työmenetelmiä puuttumiseen on runsaasti avopalveluista laitoshiitoon. Hän muistutti, että usein lapsen elämäntilanne muuttuu erilaiseksi jo ennen kuin lapsella näyttäisi olevan ongelmia selvitä arjesta. Kun elämäntilanne muuttuu, arki muuttuu erilaiseksi, joidenkin lasten kohdalla kohtuuttoman raskaaksi. Elämäntilanteen muuttumista voivat aiheuttaa mm. vanhemman tai sisaruksen vakavat ja krooniset sairaudet, vanhemman kuolema, perheen toimeentulon ongelmat, työttömyys, parisuhteiden kariutuminen, vanhemman rikollisuus, vankeus, väkivalta, vanhemman mielenterveys- ja päihdeongelmat.

Tutkimukset kertovat, että vanhemman sairaus aiheuttaa ongelmien eskaloitumisen samalla tavalla kuin perheen toimeentulotukipäätös. Tärkeää olisi paneutua lapsen asioihin silloin, kun lapsen elämäntilanne muuttuu ja antaa työkaluja ja tukea tuolloin.

Jo aiemmin mainittu 1987 syntymäkohortti on osoittanut, että vanhemman sairastuminen syöpään vaikuttaa lapsen psykiatrisen hoidon tarpeeseen. Erityisesti isän sairastuminen syöpään vaikuttaa. Myös vanhemman aivovamma lisää lapsen psykiatrisen erikoissairaanhoidon tarpeeseen.

Tässä menetelmässä pyritään selvittämään lapsen arjen ja tärkeiden asioiden sujuminen hänelle tärkeiden ihmisten avulla, kun hänen lähiympäristössään tapahtuu muutos. Lasta ei tässä arvioida. Tarkoitus on saada lähi-ihmiset ymmärtämään mikä lapsen arjessa on tärkeää ja toteuttaa se. Neuvonpidossa kerrataan mitä tehdään ja kuka tekee, ja tarkistetaan miten toimenpiteet ovat toteutuneet.

Toiminnassa poimitaan lapsen arjesta sellaiset suojaavat toimet, jotka sujuvat ja turvaavat arkea (kodin rutiinien sujuminen, hyvä suhde vanhempaan, sisarussuhteet, ymmärrys perheen elämäntilannetta kohtaan, ystävät ja kaverit, harrastukset). Mika Niemelä painotti pärjäävyyttä (engl. resilience). Pärjäävyys ei ole yksilön ominaisuus, vaan se syntyy yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksesta. Pärjäävyys saa aikaan hyvää kehitystä, vaikka ympäristössä olisikin kehitystä uhkaava tekijä. Lapset puheeksi -keskustelu tukee pärjäävyyttä edistäviä asioita lapsen ja hänen tärkeiden ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Menetelmässä tavataan lapsen vanhemmat kerran tai kahdesti. Lapset puheeksi -neuvonpito toteutetaan silloin, kun toimiva arki edellyttää vahvempaa tai monialaista tukea. Kyseessä on toiminnallisen verkostotyön menetelmä. Vastuussa ovat monet lapsen arjessa toimivat, jotka räätälöivät yhdessä kehitystä suojaavan arjen lapselle ja/tai perheelle. Lapset puheeksi -keskustelua tarjotaan aikuisten yksiköissä, kun aikuista hoidetaan tai hän hakee apua ongelmiinsa sosiaali- ja terveydenhuollossa, terveydenhuoltolain 70 § edellyttämällä tavalla. Sitä tarjotaan myös lasten ja nuorten yksiköissä, kun lapsen tai nuoren ongelmissa haetaan apua tai neuvoloissa iänmukaisissa palveluissa, sekä lasten ja nuorten arjessa, esim. varhaiskasvatuksessa, koulussa ja nuorisotyössä.

Esimerkkinä Niemelä käytti Raahen kaupunkia, johon on perustettu tähän toimintaan johtoryhmä, johon kuuluvat kaikki toimialat ja kolmas sektori, ja seurataan Lapset puheeksi -toimintaa. Vuoden 2012 jälkeen lastensuojelun toimenpiteet, sijoitukset ja lastensuojelun asiakkuudet ovat vähentyneet kaupungissa merkittävästi. Yhteenvetona hän totesi, että viran-

omaistyön lähtökohtana on huolehtia lapsen suotuisasta kehityksestä kuntapalveluissa. Viranomaistyössä ymmärrys perustuu tutkittuun tietoon, joka täytyy kääntää toiminnaksi. Linjauksiin on tärkeää sitoutua ja henkilöstöä kouluttaa, jotta toiminta on samansuuntaista ja linjakasta. Tärkeää on myös väestön osallistuminen ja tietoisuus toiminnasta. Ongelmiin puuttuminen on vain kolikon toinen puoli - tärkeää olisi tunnistaa lapsen vahvuudet ja taidot ja vahvistaa niitä.

6 Voimaperheet - haasteellisen lapsen vanhempien tukeminen arjessa

TtT Marjo Kurki Turun Yliopiston lastenpsykiatrian tutkimuskeskuksesta kertoi ETENELLE Voimaperheet -projektista, jota on kehitetty vuodesta 2010. Aiemmista tutkimuksista tiedetään, että varhain todettu lapsuuden mielenterveyden ongelmat ovat yhteydessä myöhempimpiin ongelmiin, aikuisiän psykiatrisiin häiriöihin, huonoon elämänhallintaan, rikollisuuteen, päihdeongelmiin, ennenaikaisiin kuolemiin ja itsemurhiin. Ohjelman tarkoitus on ehkäistä ongelmien syntyä ja kasautumista jo varhaisvaiheessa. Lasten käytösongelmia seulotaan väestötasoisesti kyselylomakkeella ennen lapsen nelivuotisneuvolatarkastusta. Seulassa kiinni jääneille tarjotaan ohjausta, joka toteutetaan 11-16 viikon aikana digitaalisesti ja viikoittaisissa puhelinkontakteissa. Intervention vaikutus arvioidaan jälkiseurannassa 4 kk kuluttua. Turussa toimii kuusi perhevalmentajaa, jotka antavat perheille tehtäviä ja käsittelevät niitä viikoittaisissa puhelinkeskusteluissa. Ohjelmassa edetään viikoittain eri teemojen avulla. Interventio on systematisoitu ja strukturoitu. Teemoja ovat mm. lapsessa oleva hyvän huomioiminen, huomion jakaminen lapselle, vinkumisen huomiotta jättäminen, siirtymätilanteiden huomioiminen ja arjen suunnittelu, yhteistyö päivähoidon kanssa ja toimintasuunnitelma jos ongelmia esiintyy. Ohjelma on kehitetty kanadalaisen mallin mukaan. Ohjelman vaikuttavuutta seurataan ennen hoito-ohjelman alkamista ja sen päättymisen jälkeen. Hoito kestää 3-4 kuukautta ja jälkiseuranta 4 kk kuluttua. Ohjelman ovat implementoineet mm. Kainuu ja Eksote.

Satunnaistetussa kontrolloidussa tutkimuksessa pystyttiin osoittamaan, että Voimaperheet -ohjelma parantaa vanhempien taitoja ja lapsen tunne-elämän ongelmat lievittyivät kaikilla osa-alueilla. Asiakastytyväisyys hoitoryhmässä 6 ja 12 kk kuluttua oli erinomainen: n 90 % koki hyötynsä ohjelmasta ja oppineensa uusia taitoja. Suotuisa kehitys oli myös pysyvää: vuoden seurannassa voimaperheet-ohjelmaan osallistuneilla 19 % lapsista esiintyi käytöshäiriöitä, kun intervention ulkopuolella olevilla lapsilla niitä oli 54 %lla.

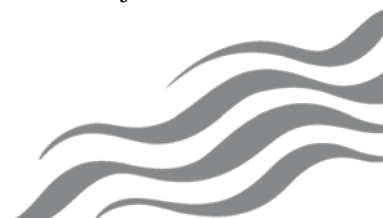
Marjo Kurki totesi, että väestötason seulonta toimii tässä ohjelmassa, ja perheet ovat valmiita osallistumaan matalan kynnyksen hoito-ohjelmiin. Hän totesi myös, että ohjelma osoittaa, että suhteellisen keveillä interventioilla pystytään aikaansaamaan varsin pysyviä muutoksia.

7 Keskustelua

ETENEn puheenjohtaja Jaana Hallamaa totesi, että sosiaali- ja terveydenhuollosta keräytyy jatkuvasti paljon erilaista dataa. Jotta se muuttuisi arjessa käyttökelpoiseksi tiedoksi, tarvitaan tulkintaa. Monissa tilanteissa tulkinta puuttuu: on vaikeaa tietää mikä on ilmiön syy, mikä seuraus. Tieto on välttämätöntä, ja sen vuoksi tarvitaan dataa.

Sosiaali- ja terveydenhuollossa on tärkeää tietää, minkä takia tietoja kerätään. On tärkeää myös ymmärtää, voidaanko perustason toiminnan lukujen raportoinnilla auttaa ymmärtämään arjen ilmiöitä. Tutkimustiedolla voidaan tukea arjen toimintaa, kehittää sitä ja ymmärtää ilmiöitä.

Vaikka tutkimusta on, on myös paljon katvealueita. Empiirisen tutkimuksen rinnalle kaivataan teoreettista ja käsitteellistä tutkimusta. On hätkähdyttävää, miten paljon lastensuojelun tutki-

muksessa on puutteita. Toimintaa on vaikeaa kehittää oikeaan, vaikuttavaan suuntaan, jos tieto menetelmien vaikuttavuudesta on puutteellista.

Palvelujen tarpeessa olevat ihmiset eivät saa palveluita, ja tarjolla olevat palvelut eivät vastaa asiakkaiden tarpeita. Järjestelmät ovat sirpaleisia, rosoisia ja harsomaisia. Puhuvatko järjestelmät keskenään siirryttäessä sote-kokonaisuuteen? Lastensuojelun kuormittavuus aiheuttaa henkilöstön vaihtuvuuden ongelman: tällöin ei synny luottamuksellisia suhteita asiakkaiden ja työntekijöiden välille. Tämä taas kasvattaa epäluottamusta ja turhautuneisuutta. Julkinen keskustelu syyllistää helposti yksilöitä, ja tällöin itse järjestelmään ei puututa. Tämä myös lisää henkilöstön vaihtuvuutta. Henkilöstön pysyvyys on ensisijaisesti ratkaistava ongelma.

Seminaarissa keskusteltiin myös lapsen osallistumisesta ja osallisuudesta omissa asioissaan. Lait ja kansainväliset sopimukset edellyttävät lapsen kuulemista. Onkin tärkeää kysyä, miten lapsi tulisi kuulluksi arjessa.

Iltapäivän aiheissa avautui toivon näkökulma: arki, pärjäävyys, joissa lähtökohtana ovat lapsen vahvuudet. Olemme kaikki eri tavoin pärjääviä eri tilanteissa. Meidän on siirryttävä viranomaisyhteiskunnasta osaksi kansalaisyhteiskuntaa. Olemassa olevat voimavarat voidaan ottaa käyttöön niin kauan kuin olemme elossa. Lasten vanhemmilla on usein tietoa lapsen vahvuuksista, pärjäämisistä ja pärjäävyydestä. Luottamus on keskeinen edellytys, mitä ilman asioiden hoituminen ei ole mahdollista. Jotta tietoja voidaan kerätä ja käyttää, tutkimus on tehtävä hyvin.

ETENESSä on tärkeää pohtia, mitä voimme tehdä lapsen suojelun ja hyvän edistämiseksi. Yhteiskunta määrittää lapsen arvon ja aseman. On tärkeää että lasten ja nuorten kanssa toimivilla on yhteinen viitekehys ja tietopohja. Tutkimus ei saa syrjiä ja leimata kohdettaan. Tutkimuksen sekä arjen toiminnan on oltava yhdenvertaista ja oikeudenmukaista.

Lastensuojelun käytäntöjä leimaa sirpaleisuus ja sattumanvaraisuus. Valtavassa työtaakassa ja juridishallinnollisessa pyörityksessä asiakas turhautuu ja työntekijä väsy. Lapsi ei tällöin välttämättä saa parasta mahdollista suojelua tai perhe tarpeidensa mukaista palvelua, ja lapset jäävät epätasa-arvoiseen asemaan. Vastaus tähän ei ole sääntöjen lisäys. Lastensuojelun alueella professiot ovat eriytyneet toisistaan. Managerialismi vahvistaa professioiden eriytymistä. Kun ammattihenkilö työskentelee yksinään, voi tuntua helpolta ratkaisulta lähettää asiakas ongelmineen oman toimintaympäristön ulkopuolelle ja eteenpäin. Tämä lisää byrokratiaa sekä asiakkaan eksyneisyyden ja irrallisuuden tunnetta. Tietotaitoa jota sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöillä on, ei pystytä tällöin hyödyntämään. Pitääkö järjestelmä itsessään tällaista rakennetta yllä?

Raahessa on kokeiltu toisenlaista toimintamallia: lastensuojeluilmoituksen seurauksena kootaan moniammatillinen ryhmä, johon kutsutaan kaikki asianosaiset työntekijät, myös ilmoituksen laatija. Yhteisessä palaverissa sovitaan jokaisen osallistujan toimenpiteet. Asiakasta ei viskata sektorilta toiselle vaan pidetään mukana ja osallisena toiminnassa.

Lastensuojelu ja sosiaalityö ovat palvelua ihmiseltä ihmiselle. Jokainen tekee työtänsä oman persoonansa tavoilla. Arjen toiminta on kullakin erilainen ja yksilöllinen - vaikka arvopohja ja toiminnan tavoitteet ovat samat. Tämä ei estä toiminnan virtaviivaistamista tai systematisointia.

Erityisesti lasten hyvinvoinnin turvaamisessa tarvitaan paljon enemmän tietoa hyvistä käytännöistä ja onnistumisista eikä vain ongelmista ja tahdonvastaisista toimenpiteistä. ETENEN seminaarissa esitetyt esimerkit ovat tuskin ainoita mahdollisia oikeita tapoja toimia. Yhteistä

näille on perhe- ja lapsikeskeinen lähestymistapa ja aikuisten vastuuttaminen. Kummassakaan mallissa lasta ei lähdetä ”hoitamaan” vaan aikuisille annetaan työkaluja helpottamaan lapsen arkea. Molemmilla malleilla lasten hyvinvointi kasvoi ja oireet vähenivät, ja lapsen läheiset olivat toimintaan tyytyväisiä. Toimijoiden työtaakka väheni, ja myös yhteiskunnan erityisen kalliitten toimenpiteiden määrää saatiin vähenemään.

On tutkimuksellista näyttöä siitä, että yksi merkittävä aikuissuhde voi merkitä suunnan muutosta lapsen pärjävyydessä. Tukeeko yhteiskunta tällaisten luottamuksellisten suhteiden rakentumista kotona ja arjen yhteisöissä? Monet peräkkäiset sijoitukset ja vastuuaikeisten vaihtuminen ovat omiaan rikkomaan lapsen luottamusta aikuisiin ja yhteiskuntaan. Vaikeasti oirehtivia lapsia ja nuoria siirretään yksiköstä toiseen, esimerkiksi alkujaan perhehoitoon, josta heidät joudutaan siirtämään ammatillisiin perhekoteihin tai laitoksiin. Jos lapsi pystyttäisiin sijoittamaan hänen tarpeidensa mukaiseen yksikköön, hän voisi siellä alkaa luomaan pitkäaikaisia, hänelle pysyviä aikuissuhteita.

8 ETENEn johtopäätökset ja jatkosuunnitelma

Lapset ovat Suomessa epätasa-arvoisessa asemassa sekä suhteessa toisiinsa että suhteessa toisiin ikäluokkiin ja väestöryhmiin. Lastensuojelun toiminnassa on suuria eroja eri puolilla maata: pahimmillaan toiminta on ennakoimatonta ja sattumanvaraista, ja lapsi voi joutua kokemaan toistuvia muuttoa ja sijoituksia. On ongelmallista, jos lapsen ja perheen tarpeet eivät kohtaa palvelujärjestelmää: Toisaalta toimijat kokevat tekevänsä uupumukseen saakka paineen alla parhaansa mukaista työtä. Jos tutkimustieto on sirpaleista ja puutteellista, käytännöt eivät kehity vaikuttavampaan suuntaan: jo nyt on nähtävissä, että lastensuojelun sijoitustoimenpiteiden kohteena olevien lasten aikuisennusteita leimaavat monet syrjäytymiseen viittaavat tunnusluvut, kuten esimerkiksi työttömyys, kouluttamattomuus, toimeentulotuki, varhaiset raskaudet, asevelvollisuusajan vaikeudet, sekä mielenterveys- ja päihdeongelmat. Sijoitukset ovat sekä lastensuojelun sisällä että koko yhteiskuntaa ajatellen kalliita toimenpiteitä.

Ovatko siis kalliit ja rankat toimenpiteet vaikuttavia, tai tehdäänkö niitä tilanteissa joissa niistä on hyötyä? Tutkimustieto on sirpaleista ja puutteellista. Suomessa toteutuva lastensuojelun tilastointi ja rekisterit eivät tue lastensuojelun menetelmien arviointia. Rekistereissä ei ole tietoa esimerkiksi lasten sijoitusten ja huostaanoton syistä, joten näistä ei myöskään voi päätellä, millä niillä voisi ehkäistä. Rekistereihin ja tilastoihin kertyy tietoa huonovointisuudesta, ei juurikaan hyvinvoinnista. Kuitenkin tässäkin seminaarissa on esitetty malleja voimaannuttavista, voimavarakeskeisistä, osallistavista menetelmistä ja malleista lapsen hyvän toteuttamisessa, joiden hyödyistä on saatu myös tutkimuksellista näyttöä. Näissä hankkeissa ovat tulokset olleet hyviä: lapset ovat voineet paremmin niissä perheissä, joissa he ovat saaneet positiiivista arjen tukea, ja joissa on pyritty puuttumaan asioihin ja kehitykseen jo ennakoita. Merkittävää näissä kokeiluissa on, että toimenpiteet kohdistuvat lapsille läheisiin aikuisiin. Aikuiset otetaan osalliseksi arjen toimintaa, ja heille annetaan arjen työkaluja selvittää mahdollisesti ongelmallisen ja haastavan lapsensa kanssa. Tuloksena on ollut paitsi perheiden hyvinvoinnin lisääntyminen myös työntekijöiden parempi jaksaminen.

Myös monilla muilla sektoreilla voidaan osoittaa, että ongelmien ennalta ehkäisy on helpompaa, halvempaa ja inhimillisempää sekä toimijoille että toiminnan kohteille. Nämä voivat olla malleina myös muille yhteiskuntamme sektoreille ja ikäkausien. Arjen ja ihmisen arvostus saa aikaan sen että hän tulee osalliseksi oman arkensa suunnitteluun ja toteuttamiseen.

ETENEn tämän kauden pääteema on sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistuksen seuraaminen. ETENE tarkastelee tätä muutosta haavoittuvien ryhmien kautta. Tulevassa sosiaali- ja terveydenhuollon rakennemuutoksessa on pidettävä huoli siitä, että tuleva sosiaali- ja ter-

veydenhuolto ei rakennu yksityisten yritysten ansaintalogiikkaan, vaan ihmiset saavat edelleenkin hyvän, vaikuttavan hoidon ja tuen arkeen. On tärkeää muistaa että kunnille jää edelleen vastuu ongelmien ennalta ehkäisystä ja kuntalaisten hyvinvoinnin edistämisestä. Sekä kuntien että maakunnan tehtävänä on suunnata toimiaan siten, että ne parhaiten vastaisivat kansalaisten tarpeita.

Seminaarissa tuli esiin se, kuinka pienillä toimilla voidaan vaikuttaa lapsen hyvinvointiin, kun siihen puututaan riittävän varhain. Perheen kriisissä, esim. vanhemman sairastuessa vakavasti on tärkeää huomioida lasten olemassaolo ja heidän arjen sujuvuus. Vanhemmat voivat myös tukea lapsen vahvuuksia ja rauhoittaa lapsen arkea, jolloin riski häiriöiden eskaloitumiselle vähenee.

Päivän alustuksissa tuli esiin monien sektorien yhteistyö. ETENE on korostanut jo toimintansa alusta lähtien yhteistyötä eri ammattihenkilöiden kesken. Lasta ja perheitä ei voi auttaa pelkästään lastensuojelun keinoin. Tarvitaan monenlaista ammattitaitoa, yhteistoimintaa ja monikeskeistä vastavuoroisuutta eri toimijoiden välillä. Vielä tärkeämmäksi seminaarissa nousi esiin lapsen kuuleminen ja kuunteleminen sekä hänen arkipäivänsä sujuvuuden tukeminen. Ongelmien ennakointi mahdollistaa myös sen, että raskaita ja kalliita viimekätisiä toimenpiteitä voitaisiin välttää.

Aihetta käsitellään vielä tulevissa ETENEn kokouksissa ja aiheesta kootaan [verkko]julkaisu. Seminaarin alustajat lähettävät pääsihteerille tiiviin lyhennelmän omista aiheistaan jatkotyökentelyä ja julkaisua varten.

Puheenjohtaja Jaana Hallamaa

Pääsihteeri Ritva Halila

